

HIRİSTİYAN DÜŞÜNÇESİNDE VE THOMAS AQUINO'DA SİYASÎ İKTİDAR KARŞISINDA FERDİN DURUMU

Asist. Dr. Ayferi GÖZE

Avrupada düşünce alanında, ferdin devlet içinde ve siyasî iktidar karşısında manevî bir varlık ve hukukî bir değer olarak kabul edilebilmesi için - ilkçağın sofizm, sinizm ve stoisizm gibi bazı düşünce akımları bir kenara bırakılacak olursa - hıristiyanlığın ortaya çıkmasını beklemek gerekir.

Hıristiyanlık, ferdin devlet içinde ve siyasî iktidar karşısında manevî bir varlık, hukukî bir değer olarak kabul edilmesini nasıl, hangi prensiplerden hareket ederek ve ne şekilde gerçekleştirmiştir? Bu soruyu cevaplandırmaya çalışalım.

A) HIRİSTİYAN DÜŞÜNÇESİNDE FERT.

Hıristiyan düşüncesinde bütün insanların aynı ilâhi kaynaktan geldikleri kabul edilmiştir. Buna göre, insan Tanrının küçük bir modeli şeklinde yaratılmıştır. Evren tek bir Akıl tarafından yönetilen bir bütündür ve bu bütüne hâkim olan prensiplerin o bütünü meydana getiren parçalara da hakim olması gerekmektedir. Tanrının ufak bir modeli şeklinde görülen fert, amacını da Tanrıda bulmaktadır. Bu durumdaki bir yaratığın yüce bir manevî değere sahip bulunduğunu ve saygı değer bir varlık olduğunu kabul etmek zorunluğu vardır. Bu tarz düşüncenin normal ve tabii sonucu da - toplum içindeki hukukî statüsü ne olursa olsun - her hıristiyan ferdin Tanrı önünde, Tanrı karşısında hür ve eşit sayılması gerektiğidir¹. İnsanların manevî huzur ve mutluluğunu gerçekleştirmeyi kendine amaç edinen hıristiyanlık, bir yandan her hıristiyan ferdin

1) Bu eşitlik ve hürriyet sadece Tanrı karşısında söz konusudur. Bunun dışında hıristiyanlık ilk günahın bir sonucu olarak köleliği kabul etmiş, kölelik müessesesine siyasî hukukî düzende yer vermiştir. Bk. GARAUDY *La liberté*, aris 1955. s. 59

hiç değilse manevî alanda hür bir yaşantıya sahip olmasını savunmuş toplumu yönetmekle görevli olan siyasî güce sahip kimselerin manevî alanda emretme yetkisi olmaması gerektiğini ileri sürmüş, öte yandan manevî bir değer ifade eden ferdin, siyasî gücü kullananların ve toplumun aracı durumuna düşürülmemesi gerektiğini açıklamıştır².

Hıristiyan düşüncesinde insanlar için manevi mutluluk ulaşılması gereken son amaçtır, bu durumda Devlet müessesesi fert için son amaç olma niteliğini kaybetmiştir artık. Hıristiyan fert Devletten çok dinine bağlı, dinin emirlerini yerine getiren bir kimse olmalıdır. Bunun sonucu olarak Devletin ferde üstün olduğu, ferdin Devletin ve siyasî gücü kullananları baskıcı, totaliter otoritesine mutlak bir şekilde boyun eğmek, siyasî gücü kullananlardan gelecek bütün emirleri yerine getirmek zorunda olduğu düşüncesi önemi kaybetmiştir.

Bunun gibi, hıristiyanlık Devletin de kölelik ve mülkiyet gibi, sun'î bir müessese olduğu görüşünü kabul etmiştir. Ne var ki, ilk günahattan sonra doğması muhtemel kötülükleri önlemek ve insanların kötüye karşı eğilimlerini engellemek için Devlet, varlığı gerekli bir müessese olarak ortaya çıkmış ve her toplumda düzeni sağlayan bir siyasî gücün kurulması zorunluğu kendini göstermiştir. Fakat hiç bir zaman hatırdan çıkarılmaması gereken bir husus vardır, o da siyasî düzenden önce mevcut olan ve fertlerin siyasî düzenden önce tabi oldukları bir ilâhî hukuk düzeninin var olduğudur. Bu ilâhî hukuk düzeni siyasî düzen kurulduktan sonra da varlığını devam ettirmekte ve bu ilâhî hukukun fertlerin vicdanlarına akse-den şekli tabiî hukuk olarak ortaya çıkmaktadır. İşte bu tabiî hukukun siyasî gücü kullananların faaliyetlerini sınırladığı, onların işlemlerinin meşruiyetini tayin ettiği, toplumun yönetiminde uyulması gereken esasları ortaya koyduğu, yöneticilere izlenecek yolu gösterdiği kabul edilmiştir.

Hıristiyanlık siyasî ve ruhanî iktidar diye bir ayırım yapmıştır. Böyle bir ayırım ilkçağ düşüncesine yabancı idi. ilk çağın bu alandaki monist görüşüne karşılık hıristiyanlığın getirdiği bu düalizm, ferdin manevî hayatı, vicdan hürriyeti, manevî bağımsızlığı konularında eskiye oranla büyük bir değişiklik getirmiş, hıris-

2) POSE, A. Philosophie du pouvoir, Paris 1948, s. 98; KUBALI, H. N. Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, İst. 1959. s. 471.

tiyanlık ile fert, toplum içinde iki ayrı düzene tabi olmuştur. Bunlardan biri fertlerin maddî ihtiyaçlarına cevap veren siyasî - hukukî devlet düzenidir, diğeri ise, manevî ihtiyaçlarına cevap verecek olan kilise düzenidir. Her iki düzenin de kendine özgü kanunları, teşkilâtı, yöneticileri olduğu kabul edilmiş ve bu şekilde kilise - Devlet ikiliği doğmuştur. Her hıristiyan fert bu iki düzen arasında ve bu iki düzeni yöneten kanunlar ve iktidarlar arasında bir ayırım yapmak ve bunların her ikisini de ayrı ayrı değerlendirmek zorundadır. İşte bütün ortaçağa bu iki iktidar arasındaki mücadeleler hâkim olmuş, bu iktidarlara kullananlar, fertler üzerinde mutlak üstünlüklerini kabul ettirmek için türlü çarelere başvurmuşlardır.

B) KİLİSE - DEVLET MÜCADELESİ VE BUNUN FERDİN SİYASİ İKTİDAR KARŞISINDAKİ DURUMUNA ETKİSİ.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi hıristiyan fert için Devlet son amaç değildir, hıristiyan fert her şeyden önce dinine bağlı olarak ve Tanrının emirlerine uygun hareket ederek yaşaması gereken bir kimsedir. Ne var ki her fert aynı zamanda bir siyasî toplum içinde yaşamak zorundadır.

Bir yandan siyasî iktidara tabî olan, öte yandan Tanrının buyruklarına uymak, dinin emirlerini yerine getirmek durumunda olan ferdin, bu iki iktidar karşısında nasıl hareket edeceğini belirtmek gerekmektedir. Fert kilisenin emirlerine mi, yoksa Devletin kanunlarına mı uyacaktır? Kilisenin emirleri ile Devletin kanunları arasında bir çatışma olmadığı zaman, fert için ikisi arasında bir tercih yapması söz konusu değildir, fakat bir çatışma ve çelişme olduğu zaman ferd nasıl hareket edecektir? İşte bu meselenin çözülmesi gerekir. Çünkü bu konuda kilise yada Devlet lehine yapılacak bir tercih ferdin siyasî iktidar karşısındaki sahip olduğu hak ve yetkilerini, durum ve tutumunu fazlasıyla etkileyecektir.

Bu meselede hıristiyanlık başlangıçta şu çözüm yolunu kabul etmiştir :Kilise ve Devlet iki ayrı müessese olarak ve siyasî iktidar ve ruhanî iktidar iki ayrı kuvvet olarak kabul edilmiş, ruhanî ve siyasî iktidarlara kullanan kimselerin birbirlerine karşı bağımsız oldukları ileri sürülmüştür. Bu durumda fert her iki iktidara da aynı ölçü ve derecede boyun eğmek zorunda kalmıştır. Fert bir yandan dininin emirlerine uygun hareket etmeğe çalışırken,

öte yandan hıristiyan dinini yasaklayan siyasî iktidar sahiplerinin emirlerine de boyun eymekle yükümlü tutulmuş ve çoğu zaman dinlerine bağlı fertler siyasî iktidarın emirlerine itaatsizliklerini hayatları ile ödemişlerdir³.

Fakat zamanla, özellikle VI nci yüzyıldan sonra, bir zamanlar Devlet iktidarı karşısında bağımsızlığını savunan kilise, Devlet işlerine müdahale etmeğe başlamış ve ruhun vücade üstün olduğunu ileri sürerek, siyasî iktidarı kullananların kiliseye tabi ve bağlı olduklarını iddia etmiştir. Kilise bu iddiasının doğruluğunu da, siyasî iktidarın kaynağının, kökünün ilâhî olduğunu, siyasî iktidarı kullananların da yeryüzünde ilâhî bir görevi yerine getirdiklerini ileri sürerek isbat etmeğe çalışmıştır.

Bu iddia ile, ferdin siyasî iktidar karşısındaki durumunda da bir değişiklik olmuş ve ferdin ancak Tanrının emirlerine aykırı olmayan kanunlara ve emirlere uygun hareket edeceği belirtilmiştir. Bu görüş Saint Paul'un Saint Epître des Romains'de söylediği şu sözlere dayanılarak ileri sürülmüştür: «Tanrıdan gelmeyen iktidar yoktur, bütün iktidarlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Siyasî iktidarı kullanan kimseye karşı gelenler, Tanrının buyruğuna karşı gelmiş olurlar. Bunlar Tanrının lânet ve husumetini üzerlerine çekerler. Her iktidar Tanrıyı temsil eder, iktidara ceza korkusu ile itaat edilmez, itaat aynı zamanda vicdanî bir borçtur». Doktrinde tartışmalara ve çeşitli yorumlara yol açan⁴ St. Paul'un bu sözlerini şu şekilde yorumlamak gerekir: St. Paul, kökünü, kaynağını Tanrıdan alan bir siyasî iktidara fertlerin itaat etmek, emirlerini boyun eymek zorunda olduklarını ileri sürmüştür. Fakat burada bir mesele ortaya çıkmaktadır, bir siyasî iktidarın ne zaman, hangi şartlarda kökünü ve kaynağını Tanrıdan aldığı ileri sürülebilir? Bu sorunun cevabını St. Paul'un sözlerinde aramak gerekir: Siyasî iktidar yeryüzünde Tanrıyı temsil eden bir kuvvettir, böyle olunca, bu

3) Bu iki iktidarın birbirinden ayrı olduğu hususunun İsa tarafınan ön görüldüğü söylenmektedir. Şöyleki İsa ile, hıristiyanlığı kabul eden fertler arasında şöyle bir konuşma geçmiş ve İsa'ya sorulmuştur: - Sezar'a vergi ödememiz caiz midir? İsa, - Bana bir sikke gösterin, üstünde kimin ismi kazılıdır? demiş - Sezar'ın ismi kazılı, cevabı üzerine de, - Öyleyse Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrının hakkını Tanrıya veriniz, cevabını vermiştir. Bk. BURDEAU, G, *Traité de science politique*, Paris 1949 - 1950, T. III, s. 451 not 2; TOUC-HARD, J. *Histoire des idées politiques*, Paris 1959, T. I, s. 94.

4) Bk. BURDEAU, a.g.e., s. 453 not 2.

kuvveti kullanacak olan kimselerden de Tanrının vekili gibi hareket etmeleri istenir ve beklenir. Siyasî iktidarın yeryüzünde varlık sebebi iyiliği gerçekleştirmek, kötülüğü önlemektir, ancak bu amaç hizmet eden bir iktidarın kaynağını ve kökünü Tanrıdan aldığı iddia edilebilir ve ancak böyle bir iktidara fertlerin itaat zorunluğu vardır. Çünkü, Tanrının emirlerine uygun emirler veren, toplumda iyiliği gerçekleştiren, kötülüğü önleyen bir iktidara boyun eğen fertler aslında Tanrının iradesine isteğine boyun eğmiş sayılırlar. Bunun aksine, siyasî iktidar yeryüzünde iyiliği gerçekleştiren bir vasıta olmaktan çıkarak, Tanrının buyruklarına karşı gelen bir kuvvet mahiyetini aldığı zaman, fertlerin de bu iktidarın emirlerine ve kanunlarına itaat etmemeleri gerekir ve bu itaatsizlik meşru ve haklı bir sebebe dayanmış olur. İşte bu şekilde fertlerin siyasî iktidar karşısındaki hak ve yetkileri, durum ve tutumları, bu iktidarın Tanrının emirlerine uygun hareket edip etmemesine bağlanmak istenmiştir.

Burada başka bir mesele ortaya çıkmaktadır: Siyasî iktidarın Tanrının emirlerine uyup uymadığına karar vermeğe yetkili kişi kimdir? İşte VI nci yüzyıldan sonra Papalar ve kilise büyükleri bu soruya cevaplandırarak yetkili kişilerin bizzat kendileri olduklarını iddia etmişler ve bu şekilde siyasî iktidarı kullananlar üzerinde yani krallar ve imparatorlar üzerinde hakimiyet kurmak istemişlerdir. Bu isteklerinin hukukî sebebi olarak da, siyasî iktidarı kullananların, iktidarlarını kilise vasıtasıyla Tanrıdan aldıklarını ileri sürmüşlerdir. Buna göre siyasî iktidarı kullananlara emretme gücünü, kilise, emaneten vermiştir ve bunlar bu iktidarı kilise hizmetinde ve kilisenin öncülüğünde kullanmak zorundadırlar. Kilise, siyasî iktidarı kullananların bütün faaliyetlerini denetlemek, onlara yol göstermek, hatta gerekirse onları cezalandırmak yetkisine dahi sahiptir⁵. Kilise, siyasî iktidarı kullananlar üzerinde bu üstünlük iddialarını gerçekleştirebilmek amacıyla, kralların ve hükümdarların seçimlerine müdahale etmiş, bu seçimlerin meşru olup olmadıklarını incelemek hakkını kendinde görmüş, onların her türlü işlemlerini denetleme ve gerektiğinde onları iktidar mevkiinden uzaklaştırma yetkisine sahip olduğunu iddia etmiştir. İşte bu iddialar fertlerin siyasî iktidar karşısındaki durumlarını etkilemiştir. Şöyleki, kilise,

5) Bk. GODEFROY, *Le cérémonial français, 1619 - 1649*, s. 627; MERLİA, *Traité des offices 1786 - 1788*, T. I, s. 54 - 71.

kralların ve hükümdarların Tanrının emirlerine aykırı hareket ettiklerini ve bu emirlere aykırı emirler verdiklerini ileri sürdükleri zaman fertlerin bu kralların ve hükümdarların emirlerine itaat zorunluğundan kurtulduklarını ve daha da ileri giderek, fertlerin Tanrının emirlerine aykırı emir verenlere karşı gelebileceklerini, isyan edebileceklerini iddia etmiştir.

Kilise tarafından savunulan bu görüş sonucunda fertlerin siyasî iktidar karşısındaki tutumları, iktidarın emirlerine uyup uymamaları iktidarı kullanan kimselerin tutum ve hareketine bağlanmıştır. Kilisenin siyasî iktidar üzerinde üstünlüğünü gerçekleştirebilmek için ileri sürdüğü iddialardan fert lehine olumlu sonuçlar doğmuş, siyasî iktidar her ne şekilde kullanılırsa kullanılsın fertler için itaat zorunluğu olan bir güç olmaktan çıkmıştır⁶. İşte Ortaçağda bu görüşü geliştiren ve inceleyen hıristiyan düşünürlerden en önemlisi Thomas Aquino'dur.

C) THOMAS AQUINO'DA FERDİN SİYASİ İKTİDAR KARŞISINDA DURUMU.

Thomas Aquino incelediği, Devletle ilgili çeşitli meseleler arasında ferdin siyasî iktidar karşısındaki durumunu çeşitli yönlerden ele almıştır.

Bir defa, fertlerin kanunlar karşısındaki durumunu açıklamıştır. Thomas Aquino yazılı hukuk kaidelerinin değerini tartışmış, kanunların muteber olabilmesi için gerekli şartlar üzerinde durmuştur. Buna göre, siyasî iktidarı kullananların kanun adında ortaya koydukları her tasarrufu gerçek anlamda bir kanun olarak kabul etmeğe imkân yoktur. Siyasî iktidar tarafından kanun adını taşıyan tasarrufların gerçek anlamda bir kanun sayılabilmeleri için belirli bazı şartları gerçekleştirmeleri gerekir⁷.

6) Bk. LAVERGNE, *Individualisme contre autoritarisme*, Paris 1959, s. 29; LEMAITRE, *Les lois fondamentales de la monarchie française*, thèse, Reims 1907; LANGLADE-DEMOYEN (C.) *L'objection de conscience dans les idées et les institutions*, thèse, Paris 1958, s. 86 - 87.

7) Bk. Thomas d'Aquin, *Somme théologique*, 3. dit 1869; Ia, IIae, ques, 90, art. 1.

Buna göre kanun adı verilen tasarrufların toplumda adaleti gerçekleştirmeleri ve amme menfaatine uygun olmaları lâzımdır⁸. Thomas Aquino'da adalet ve amme menfaati kavramları hukukî düzenden beklenen sonuc değil, fakat aynı zamanda hukuki düzenin esası ve kaynağıdır. O halde adalet ve amme menfaati kavramlarının ne olduğunu belirtmek zorunluğu vardır. Thomas Aquino kanunları, pozitif kanunlar, tabii kanunlar, edebî kanunlar, ilâhî kanunlar olmak üzere ayırmakta ve bunlar arasında bir hiyerarşinin bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu durumda pozitif kanunların tabii kanunlara uygun olması gerekir ve ancak bu uygunluk pozitif kanunlara hukukî bir değer kazandırabilir⁹. Öyleyse bir kanun hangi şartlarda tabii kanunu uygun sayılabilecektir? Thomas Aquino bu konuda bir kanunun değeri hakkında karar verecek fertlere rehber olabilecek bazı prensipleri ortaya koymuştur. Şöyleki, kanun bir defa, amme menfaatini gerçekleştirmek amacıyla yapmış olmalıdır; ikinci olarak, kanun, kanun yapma yetkisine sahip bir organ tarafından yapılmış olmalıdır ve aynı zamanda bu organ da yetkisini aşmamış olmalıdır. Üçüncü olarak, kanun eşitlik prensibine aykırı olmamalıdır. Bu şartları gerçekleştiren bir kanunun tabii kanuna uygun olduğu söylenebilir. Bu şartlardan birini gerçekleşmemesi halinde bu tasarrufa kanun kuvvetini tanımak doğru olmaz. O halde fertlerin böyle bir tasarrufa uymak zorunda olmadıklarını kabul etmek gerekir. Böylece, fertler siyasî iktidarı kullananların bütün emirlerine itaat etmekle yükümlü değildir. Fakat bununla birlikte, fertler toplum düzenini bozmamak için tabii kanuna aykırı bir tasarrufa uyabilirler¹⁰. Fakat tabii kanuna değil de ilâhî kanuna, Tanrının emirlerine aykırı olan bir tasarrufa fertlerin hiç bir şekilde itaat etmemeleri gerekir.

Bu şekilde Thomas Aquino fertleri siyasî iktidarın keyfî tasarrufları karşısında korumak, onlara bu keyfî tasarruflara uymamak hakkını ve imkânını tanımıştır.

İkinci olarak Thomas Aquino meşru olmayan bir iktidar karşısında ferdin durumunu ele almıştır ve meşru olmayan bir iktidara

8) Bk. THOMAS d'AQUIN, a.g.e., IIa, IIae, ques. 42, art. 2; Ia, IIae; ques. 90, art. 1, art. 4, art. 5

9) Bk. THOMAS d'AQUIN, Les lois, quest. XCVI, art. 4, rep. s. 187 ve art. 6, rép. s. 195.

10) Bk. THOMAS d'AQUIN, Les lois, quest. XCVI, art. 4, rép. s. 190.

fertlerin itaat etmek zorunda olmadıklarını savunmuştur. Bir iktidarın ne zaman meşru sayılacağını da Thomas Aquino iki açıdan değerlendirmiştir.

Bir defa, emretme gücünü elinde tutan kimselerin bu gücü halk vasıtasıyla Tanrıdan almış olmaları gerekir. Eğer iktidarı kullanan kimseler bu gücü halkın istek ve iradesine dayanarak değil de, zor kullanarak ve haksız olarak ele geçirmişler ise, fertler için bu zor baların emirlerine uygun hareket etmek zorunluğu yoktur. Meğer ki, iktidarı başlangıçta zor kullanarak ele geçiren bu kimseler sonradan amme menfaatini ve adaleti gerçekleştirerek durumlarını meşru kılmış olsunlar.

İkinci olarak iktidar mevkiini meşru ve haklı yollarla elde eden bir yöneticinin, sonradan emretme gücünü kötü kullanması, toplumun menfaatine uygun olmayan kararlar alarak başlangıçtaki meşru durumunu gayri meşru hale sokması da mümkündür. Bu ihtimalde Thomas Aquino, fertlerin bu kimsenin emirlerine uymamak, ona karşı koymak hakkına sahip olduklarını kabul eder. Amme menfaatine, adalete aykırı davranış ve kararları ile meşru bir iktidar sahibi olma niteliğini kaybeden bu kimseye fertlerin karşı koymaları, bu kimsenin emirlerine uymamaları, bu kimseyi o mevkiden uzaklaştırmak istemeleri halinde, fertlerin cezalandırılmamaları gerekir. Çünkü asıl cezaya hak eden, kötü tutum ve davranışı ile amme menfaatine hizmet etmeyen adaleti gerçekleştirilmeyen kimse yani gayri-meşru iktidar sahibidir ¹¹. İktidar karşısında ve iktidarı kullananlara karşı fertlerin bu derece geniş imkân tanıyan Thomas Aquino, fertlerin iktidarı kullananlara karşı harekete geçerken dikkatli olmalarını ve ancak amme menfaatine ve adalete aykırı bir tutum ve davranışı itiyad haline getiren bir iktidar sahibine karşı harekete geçilmesini tavsiye etmektedir. Fertlerin iktidarı kullanan kimseye karşı girişebilecekleri bu hareketin hukukî ve siyasî mahiyetini belirlemek gerekirse, Thomas Aquino'nun fertlere isyan, direnme hakkını tanıdığını kabul etmek gerekir. Bu isyan hakkının amacı ise, adalete ve amme menfaatine aykırı hareketlerle bozulan toplum düzenini yeni baştan kurmaktır ¹². Esasen toplum düzeni kavramına Thomas Aquino son derece önem vermekte ve hatta fertlerin iktidar karşısındaki durumlarını, tutum ve davranışlarını da bu açıdan değer-

11) THOMAS d'AQUIN, Som, Théo. IIae, ques. 42, art. 2; ques. 104.

12) BURDEAU, a.g.e., T. III, s. 457

lendirmektedir. Şöyleki, fertlerin amme menfaatine ve adalete aykırı hareket eden bir iktidar sahibine itaat etmemek, isyan etmek hakları vardır. Fakat eğer isyan sonucunda ortaya çıkacak olan durum, eskisinden daha kötü ve toplum düzeni için daha tehlikeli olacak ise, bu takdirde isyandan, karşı koymaktan vaz geçmek daha yerinde bir davranış sayılmak gerekir.

Bu şekilde Thomas Aquino siyasî iktidar karşısında fertlere isyan hakkı gibi geniş, haklar, imkânlar vermekte, fertleri iktidar karşısında bir değer ve varlık olarak kabul etmekte, iktidarın halk vasıtasıyla Tanrıdan geldiğini söylemekte ve böylece gerek iktidarın kuruluşu ve gerek kullanılış şeklini denetleme imkânlarını fertlere sağlamaktadır.

Bununla birlikte Thomas Aquino kurulu düzenden yana bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten Thomas Aquino fertlere beyenmedikleri bir kurulu düzeni yıkararak yerine daha iyisini kurma hak ve imkânını tanımaktan kaçınmıştır. Thomas Aquino sadece amme menfaatine ve adalete aykırı hareket ederek toplum düzenini bozan yöneticinin iş başından uzaklaştırılmasını¹³ ve bozulan eski düzenin yeniden kurulmasını ön görmüştür. Sonuç olarak hıristiyanlık ile ve Thomas Aquino gibi hıristiyan düşünürlerde ferdin manevî, hukukî bir değer olarak kabul edildiği siyasî iktidar ve emredenler karşısında hak ve imkânlar tanındığı görülmekte, fakat bu hak ve imkânlar toplum düzeninin temelinde değişiklikler yapacak derecede geniş tutulmamaktadır. Siyasî iktidar karşısında fertlere tanınan bu hak ve imkânların kurulu düzeni korumak üzere kullanılabileceği kabul edilmiş bulunmaktadır.

Asist. Dr. Ayferi GÖZE

13) İş başından uzaklaştırılan yöneticinin fertler tarafından öldürülüp öldürülemediği konusunda Thomas Aquino'nun görüşü tartışmalara yol açmıştır. Bk. GEAMANU, *La résistance à l'oppression et le droit à l'insurrection*, thèse, Paris 1933, s. 25 - 26; LACOUR, *La résistance aux actes de l'autorité publique*, thèse, Paris 1905, s. 34 - 36; Bu konuda Bk. THOMAS d'AQUIN, *Du gouvernement royal*, Liv. I, chap III - IV; THOMAS d'AQUIN, *Commentaire des sentences de Pierre Lambert*, Liv. II, Sebt. Dist XLIV, quest. 2, art. 2; THOMAS d'AQUIN, *Som. Théol.*, Liv. II², la justice II, quest. 64, art. 2 No. 3 conl.. Kanımızca, Thomas Aquino iş başından uzaklaştırılan kötü yöneticinin öldürülüp öldürülemediği meselesinde çekimser bir tavır takınmış, kesin ve belirli bir şey söylemekten kaçınmıştır.